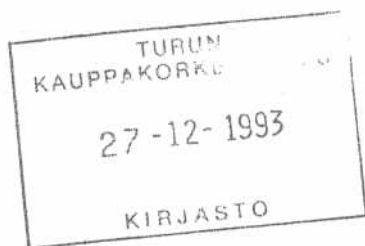

Maaseudun ja kaupungin vastakkaisuus maaseudun kehittämissohjelmassa

MARJATTA HAIKO

ABSTRACT
 Social Cleavage
 between Town and
 Countryside in the
 Program of Rural
 Development

Political parties in Finland have traditionally taken advantage of the social cleavage between town and country. However, rural inhabitants are nowadays a clear minority and changes in values have raised the question of the saliency of this cleavage. An analysis of the rhetoric used in the Rural Development Program reveals that an alternative way to outline this cleavage, in addition to the traditional socioeconomic one, is based on cultural and ecological issues. The rhetoric makes it possible to identify oneself as a rural inhabitant yet embracing values basically shared in a modern society at large. However, there are still questions that may cause ideological conflicts. Regional equality, the rhetoric of 'small scale' and the stress on hard work (concept of an acceptable type of work) are typical examples. Differences in ways of life are, however, presented as a more important – and modern – factor in drawing the line between town and countryside rather than, for instance, arguments about the price of food.

1. Johdanto

Kaupungin ja maaseudun välinen vastakkainasettelu on ollut suomalaisen puoluepolitiikan yksi käyttövoima. Maaseudun väestä on kuitenkin tullut selkeä vähemmistö, ja maaseutupuolueiden strategian valinta kannatuspohjan turvaamiseksi on samalla monimutkaistunut. Suomeen onkin 1980-luvulla luotu maatalouspolitiikasta erilleen pyrkivää maaseutupolitiikkaa. Maaseutupolitiikan syntyminen ilmentää osaltaan poliittista tarvetta avartaa maaseudun kuvaa nykyisestäään, vaikka se onkin syntynyt ensi sijassa maaseudun ongelmia ratkaisemaan.

Vuoden 1991 elokuussa valmistunut Maaseudun kehittämissohjelma hahmottaa maaseudun ja kaupungin välisen ristiriitaisuuden tavalla, joka tukee käsitystä, että poliittisten valintojen painopiste olisi siirtymässä taloudellisista sosiaalisiin ja ennen kaikkea kulttuurisiin aspektei-

hin. Clarkin ja Lipsetin (1991, 403, 408) mukaan elämäntyyli- ja -laatukysymykset ovat yhä enenevästi alkaneet muokata suhtautumista poliittisiin asiakysymyksiin korvaten vanhan luokkaperustaisen suuntautumisen. Ekspressiivisyys, tunteet ja tuntemukset ovat myös mielipiteenmuodostuksen aineksia, täydentäen ja osin jopa syrjäyttäen rationaalisen valitsijan ihmiskuvan.

Arvomuutokset yhteiskunnassa tekevät kysymyksen maaseudun ja kaupungin vastakkainasettelun nykykuvasta mielenkiintoisen, etenkin kun suhtautuminen muutokseen on jo historiallises- tikin ollut maaseudun kohtalonkysymys ja toisaalta yksi merkittävimpiä jälkiteollisen yhteiskunnan jäsenten mielipiteenjakajia (Kupiainen 1991, 69–70; Pehkonen 1986, 2). Poliittikkaan syntyi Suomessa 1950-luvun lopulta lähtien eriy- tynyt alueellinen kannatusrakenne; sitä ennen puolueiden alueittaiset kannatuserot olivat Suomessa olleet pieniä (Rantala 1970). Tilannetta

pohjusti asutuspolitiikka, mutta eriytymisen varsinaisena käynnistäjänä oli kaupungistuminen, joka toteutui myöhään mutta rajuna. Varhemmin teollistuneissa ja kaupungistuneissa yhteiskunnissa maaseudun ja kaupungin ristiriitaisuus oli tuolloin jo hiipumassa.

Kaupungit ovat kasvaneet väkiluvultaan ja alueeltaan, maaseutu sen sijaan on väestön menettämisen lisäksi muuttunut myös ominaisuuksiltaan (ks. Hautamäki 1984, 82). Nyt maaseudun historian 'kehä' on umpeutumassa: tiloja alkaa olla sama määrä kuin maareformien alkaessa 1900-luvun alussa (Kupiainen 1991, 67, 75). Uutta maaseudun ilmeeseen tuo se, että perinteiset rakenteet ovat murtuneet paitsi itse maatalouden sisällä että maatalouselinkeinon ulkopuolella. Tämä näkyy ennen kaikkea maaseudun elinkeinorakenteen monipuolistumisena.

Maaseudun kuvaa – ja ristiriitaisuuden muotoutumista sen ohella – ei voida selittää 'ajopuuteorialla' vaan se on ainakin osaltaan poliittisilla päätöksillä synnytetty. Maanomistusoalojen merkitystä on korostanut se, että maa- ja metsätaloudella on melko yksipuolisesti ollut vastuu maaseudun toimeentulosta (Kupiainen 1991, 70–73). Nimenomaan keskustapuoluetta rakennepoliittikan jarruna käsittelee Kortteinen (1987, 117; vrt. Hautamäki 1984, 85; Mäkinen 1990, 175, 178); hän väittää keskustapuolueen pyrkivän estämään maaseutuväestön vähenemistä. Puolueista etenkin kokoomus on epäillyt keskustan sosiaalipoliittisia tavoitteita tavaksi taata laaja äänestäjäkunta (Vihinen 1990, 71). Alueellisesti ovat enää kokoomus, ruotsalainen kansanpuolue sekä vasemmistoliitto jääneet kilpailemaan maaseudun äänistä keskustan kanssa (Nousiainen 1985, 39, 52, 57, 103).

Antti Eskola (1965, 110, 165) ennusti tutkimuksessaan 1960-luvulla, että maalaisten ja kaupunkilaisten asenteissa toisiaan kohtaan oli odotettavissa tasaantumista. Jyrkimmät asenteet ja ennakkoluulot eivät kohdistuneet tosin tuolloinkaan tutkimuksen vastaryhmään vaan niihin, joilla oli rahaa tai valtaa. Keskinäistä vastakkaisuutta voimakkaampi oli luokkajaon mieltäminen. Ristiriita onkin lieventynyt, mihin viittaavat mm. Suomen gallupin vuonna 1985 saamat haastattelutulokset: vuonna 1972 piti vastaajista 63 prosenttia maaseudun ja kaupungin välisiä eturistiriitoja voimakkaina, mutta osuus oli laskenut 48 prosenttiin vuonna 1985 (Kangas 1986, 31). Vas-

takkaisuus ei kuitenkaan ole menettänyt merkitystään, ja on huomattava, että se on monimuotoisempi kuin pelkkä tuottajat – kuluttajat -asetelma ja se sisältää myös alueellisia aineksia (ks. Paloheimo 1988, 66; Siisiäinen 1987, 91–92; Nousiainen 1985, 38; vrt. Rokkan ja Valen 1964, 162–163).

Kun maaseudun ja kaupunkien väestön väliset sosiaaliset erot ovat pienentyneet, politiikassa vastakkaisuus on pelkistynyt pitkälti tuottajien ja kuluttajien väliseksi käytännöllispoliittiseksi intressiristiriidaksi. Nousiainen (1985, 26) näkee, että tätä on puoluekilpailussa vielä tietoisesti kärsijetty. Samalla on vastakkainasettelu kytkeytynyt maatalouspoliittisiin linjanvetoihin. On kuitenkin huomattava, että puolueista myös keskustan sisällä on maatalouspolitiikassa kulkenut syvä asiariintamalinja (Vihinen 1990, 73).

Suomessa maaseutupolitiikka ja maatalouspolitiikka on nähty pitkään yhteneväisiksi. Vihinen (1990, 68, 70) väittää kuitenkin, että maaseutupolitiikkaan tullut ekonomistinen rationaliteetti käytännössä autioitti ja yksipuolisesti maaseutua huolimatta sen maaseudun elinvoimaisuuteen vedonneesta retoriikasta. 1980-luvulla synnytetty maaseutupolitiikka pyrkii nyt eroon tästä ja siitä, että maaseudun ja kaupungin välinen suhde hahmotetaan vastakkainasetteluna maatalouden ja muiden elinkeinojen välillä. Viljelijäväestön määrän jatkuva väheneminen lienee asettanut myös pakon nähdä myöskin sektoripoliittikan sisällä puoluepolitiikassa kauan sitten todellisuudeksi muuttunut tilanne: maaseutu on tarkoituksenmukaista määrittellä laajemmin, jotta se voi säilyttää poliittisen painoarvonsa.

Ajankohtaisuutta maaseutukysymyksille antaa vielä se, että maaseutu ja varsinkin maatalous ovat ratkaisevassa asemassa Euroopan yhdentymiskehityksessä. Suomessa EY-vastaisuus yhdistää heterogeenista joukkoa, mutta enimmänsä julkisuuden on toistaiseksi saanut viljelijöiden vastustava kanta. Se hajottaa puolueista erityisesti keskustaa. EY-keskustelun maatalouspainotteisuus herkistää keskustelua myös maaseudun ja muun Suomen välisestä suhteesta.

Tämän artikkelin tavoitteena on määrittää maaseudun ja kaupungin välisen poliittisen ristiriitaisuuden nykykuva. Ongelmaa tarkastellaan maaseutupolitiikan näkökulmasta, ei kaupunkien, sillä nimenomaan maaseudun muuttaminen on nähty perusteeksi ennakoita ristiriita-

ulottuvuuden muuntuneen perinteisistä asetelmistaan. Kolmannessa luvussa esitellään, miten ristiriitaulottuvuuden osapuolet identifioituvat maaseutupolitiikassa. Vastakkainasetelman sosioekonomiseen ulottuvuuteen liittyy maatalouselinkeinon, kuluttajiin, työhön ja perusoikeuksiin liittyviä kysymyksiä. Toisen puolen vastakkaisuudesta muodostavat puolestaan alueelliset ja kulttuuriset tekijät, joissa identiteettikysymykset nousivat tärkeiksi.

Neljännessä luvussa käsitellään maaseutupolitiikasta hahmottuvia arvokuvia ja strategioita, joiden avulla maaseutupolitiikka kohtaa kokemansa muospaineet. Poliittikalohkon sisältä hahmottuu vaihtoehtoinen arvopolku, johon liittyy muun muassa ekologisia näkemyksiä. Tämä liittyy ristiriitaulottuvuuteen olennaisesti, sillä maaseudun uudella kuvalla on yhteys moderniin tapaan hahmottaa poliittisesti merkittävät asiat.

2. Aineisto ja metodi

Aineistona ovat elokuussa 1991 valmistunut ja valtioneuvostolle luovutettu 396-sivuinen maaseudun kehittämissuunnitelma sekä siihen liittyvät valmisteluraportit. Tekstit ovat osa valtakunnallista Maaseudun kehittämissuunnitelmaa, joka on jatkoa vuonna 1987 Euroopan neuvoston alkuunpanemalle Elävä maaseutu -kampanjalle. Projekti on perustunut sisäasiainministeriön ja maaseutuministeriön yhteistyöhön, mutta tekstien syntymiseen on vaikuttanut myös muita maaseutukysymyksiin paneutuneita tahoja. Maaseudun kehittämissuunnitelmalla on pyritty etsimään Suomen maaseutupolitiikan tavoitteita, strategioita ja keinoja 1990-luvulla.

Ohjelmaa on valmisteltu työryhmissä, joiden tuottamia raportteja on käytetty myös aineistona. Tällaisia raportteja on analysoitu yhteensä 45, ja ne sisältävät nykytilan kuvauksia, tulevaisuuden skenaarioita ja toimenpide-ehdotuksia maaseutupolitiikan eri osa-alueilta. Tässä artikkelissa viitataan raportteihin, jotka liittyvät verotukseen, kansainvälistymiseen ja Euroopan yhdentymiskehitykseen, liikennepolitiikkaan, maaseutuneuvontaan, metsäpolitiikkaan, maatalouden kehittämiseen, markkinointiin, kuntien elinkeinopolitiikkaan, asuntopolitiikkaan, maaseutuelinkeinojen tutkimusohjelmaan, kulttuuripolitiikkaan,

matkailupalveluihin, hyvinvointipalveluihin sekä yhdyskuntarakenteeseen.

Teksteistä on etsitty referentiaalisia arvorakenteita kiinnittämällä ensisijaisesti huomiota siihen, mitä teksteissä sanotaan. Metodi on kvalitatiivista tekstitulkintaa. Tärkeä elementti ovat tekstien tuottamat todellisuusvaikutukset, jotka kertovat siitä, miten teksteissä tehdään politiikkaa (ks. Summa 1989, 80–81; vrt. Palonen 1987, 110–112). Olennaista on ollut verrata julkilausuttua tekstin retorisiin rakenteisiin, esimerkiksi metaforiin, symboleihin ja vertauksiin. Metodin avulla on arvioitu tekstin tuottajien tarkoituspäätä ja käytettyjen argumenttien pätevyyttä. Tulosten sitominen kontekstiin on tehty vertaamalla tuloksia muuhun maaseutututkimukseen.

Tekstitulkinta on edennyt niin, että ensimmäisessä vaiheessa on otettu erilleen teksteissä esiintyvät kiinnostavat merkitykset käyttämällä avuksi tutkimusongelmaa varten laadittua kysymyskehikkoa. Kysymyksillä on etsitty teksteistä teemoja, arvoja sekä valittuja politiikkastrategioita. Perimmäinen mielenkiinto on kuitenkin ollut systemaattisesti määrittää maaseudun kuva suhteessa sen vastapuoleen, jolloin on etsitty erilaisten luokitusten käyttöä ja sitä, onko identiteetin perusta omaan pääluokkaan samastuminen vai vastapuolen kieltäminen. Esimerkiksi luokittelujen varominen voi olla tavoitteiltaan ristiriitaa lieventävää. (Palonen 1987, 52–65.)

Toisessa tulkinnan vaiheessa on puolestaan kiinnitetty huomio ohjelmasta hahmottuviin arvorakenteisiin, sillä työn teoreettinen viitekehys liittyy poliittisten asiakysymysten tyypittelyyn ja poliittisten ristiriitaulottuvuuksien arvooperustaiseen määrittämiseen (ks. Sjöblom 1968, 168–169; Lane ja Ersson 1987, 42–46; ristiriitaulottuvuuksista yleisemmin Nissinen 1993). Arvohierarkioiden muodostamista käytetty metodi ei kuitenkaan mahdollistanut. Tulkintaa on vaikeuttanut myös maaseudun kehittämissuunnitelman tapa pitää maaseudun asuttamistavoitetta korostetun itsestään selvänä, kaikkien jakamana arvona. Tämä on tehnyt tekstien referentiaalisen ja kommunikatiivisen aspektin erottamisyritykset hankaliksi (ks. Summa 1989, 78–87).

Oman varauksensa tulkintoihin aiheuttaa se, että tekstit ovat peräisin ajalta ennen lamaa. Sittemmin on viritelty arvokeskustelua, jonka todellista merkitystä myös tämän tutkimuksen tuloksiin on tässä kuitenkin mahdoton arvioida.

3. Vastakkaisuuden määrittäminen kehittämisohjelmassa

»Maaseutuohjelman yleisperiaatteiden mukaan maaseutu määritetään useiden elinkeinojen ja väestöryhmien, niin yrittäjien, maataloustuottajien kuin palkansaajienkin alueena. Elävä maaseutu ei saa olla pelkästään supistuvien elinkeinojen »korvaamista liitännäisillä tai pienyritystoiminnalla», vaan maaseutu tulee nähdä ammatillisesti monipuolistuvana. Maaseutu ja kaupunkiseutu eivät merkitse vastakkainasettelua, vaan vuorovaikutussuhdetta» (Verotus – lähtökohdat ja skenaariot, 1).

Esimerkiksi verotusraportti toistaa koko maaseutuohjelman tavoitteen maaseudun ja kaupungin välisistä suhteesta, jossa vuorovaikutuksen katsotaan vähentävän keskinäistä, vahingollista vastakkainasettelua (Maaseudun kehittämisohjelma, 11, 78–79). Mielenkiintoinen ilmaisu on verotusraportissa kaupunkiseutu. Ohjelmasta käy ilmi, että muun kuin maaseudun tai sen asukkaiden nimeäminen tuottaa vaikeuksia. Vastaryhmän identifioiminen ei ole kovinkaan selkeää, mutta tässä ei ole sinänsä mitään uutta: jo Eskolan (1965, 10) tutkimuksessa 1960-luvulla tulivat ilmi maaseudun ja kaupungin välisen rajan määrittelyongelmat. Määrittelyn epämääräisyys voi toki olla tarkoituksellista; ketään ei haluta leimata vastaryhmään kuuluvaksi.

Ohjelmasta vahvistuu siis käsitys, että kaupungin ja maaseudun välinen raja ja alueellisten erojen järjestelmä on muuttunut. Tyypillistä nykytutkimukselle on, että niiden välisen dikotomian tai jatkumon rajan tarkkaa paikkaa ei edes yritetä määrittää (Oksa 1991, 11; ks. myös Rannikko 1989, 15–19, 23). Jos käsitteitä käytetään, ne otetaan mieluummin jatkumon päinä kuin erillisinä kategorioina.

Nykyinen tilastomääritelmä sanoo maaseudusta, että sitä ovat haja-asutusalueet ja alle 500 asukkaan taajamat; tämä on myös Maaseudun kehittämisohjelmassa käytetty virallinen määritelmä (s. 23). Ohjelmassa maaseudun kuvalle on tyypillistä, että vastapuoli identifioituu kansalliselle ja kansainväliselle tasolle, ja alueellinen ja paikallinen koetaan maaseudeksi. Tasot ovat ylikansallinen, kansallinen ja paikallinen (esim. Suomen maaseutu kansainvälistyvissä toimintaympäristössä, 1). Paikallisuus samastettuna maaseutuun on käsitettävissä laveasti: ihmisestä maaseututaajamaan ja maakuntakeskuksiin. Esimerkiksi kylien ja keskusten intressiristiriitaa ei

mainita teksteissä muutamaa poikkeusta lukuunottamatta.

Maaseudun kehittämisohjelmassa kunta- ja maakuntatasojen samanaikainen vahvistuminen on selkeä tavoite, jolloin ristiriitaulottuvuus asettuu linjalle keskus – maakunnat, eli Helsinki – muu Suomi. Esimerkeissään liikenneraportti pitää silmäänpiistävän keskeisenä vastapuolena Helsinkiä. Skenaario-osassa saa maaseudun vastapuoli kuitenkin laajemman määrittelyn: »suuret paikkakunnat» (Maaseudun liikenneyhteydet, skenaario ja toimenpide-ehdotukset, 8).

Ryhmien poliittisia merkitysosuuksia ei voida mitata kvantitatiivisesti ryhmien koon perusteella. Tämä näyttäytyy myös maaseudun ja kaupungin välisellä ristiriitaulottuvuudella, jolle ei ole syntynyt selkeää kaupunkipolitiikkaa – tai maaseutupolitiikan vastapolitiikkaa – vaikka kaupunkilaisia on enemmän kuin maalaisia. Onkin huomattava, että konfliktien luonteeseen vaikuttavat myös ryhmien sosiaalisten suhteiden likeisyys (Allen 1971, 107–109).

Olellisinta maaseudun erottautumisprofiilissa on, että pieni mittakaava tekee maaseudun yrityspolitiikasta maaseutupolitiikkaa. Pienuudella ja paikallisuudella identifioituminen tapahtuu jo perusnäkökulmalla: koko maaseutu nähdään ominaisuuksiltaan erilliseksi muusta Suomesta ja maantieteelliset erot maaseudun sisällä tyydytään vain lähinnä mainitsemaan. Tällä erotetaan nimenomaan oma vieraasta, ja raporteissa jaetaan yleisö 'meihin' ja 'heihin'. 'Heitä' eli suurta edustavat keskuksat ja ylipäänsä kielteiseksi mielletty keskittyminen tai keskittäminen. Pienuuden skaalan avulla irrottaudutaan myös retoriikalle muuten tyypillisestä tavasta nähdä yhteiskuntakehitys determinoivana voimana, johon voidaan vain alistua tai yrittää sopeutua.

Ristiriidan sosioekonominen ulottuvuus

Yksi tapa rajata maaseutu ja kaupunki on pitää maalaisina vain viljelijäväestöä, ja Suomessa onkin perinteisesti hahmotettu terävin maaseudun ja kaupungin välinen ristiriitaulottuvuus näin. Yksi maaseutuohjelman tavoitteista on kuitenkin irtisanoutua tällaisesta maaseudun ja kaupungin välisen ristiriidan hahmottamisesta.

Irtautumispyrkimys taloudellistoiminnalliseen ristiriidasta näkyy etenkin siinä, että varsinaiseen maatilatalouteen liittyvän raportin ja muun

maaseutuohjelman teksteissä on eroa. Yksittäinen retorinen keino irtautua ristiriidan taloustoiminnallisesta perustuksesta on, että monet raportit suosivat sanaa »toiminto» elinkeinon asemesta. Se on sopiva ja läheinen sana kohdennettavaksi laajalle yleisölle, riippumaton ammattiteistä tai statuksista. Puhutaan myös maaseudusta »toimintaympäristönä» (Maaseudun kehittämissuunnitelma, 69).

Maatalouden edustajien retoriikkaa ohjelmassa leimaa tietoisuus, että he ovat selkeä vähemmistö. Satunnaisesti nojataan esimerkiksi »omavaraisuustavoitteeseen» (Maaseutuneuvonnan linjat, 12), mutta omaa maataloutta puolustavaan suoraan argumentointiin – esimerkiksi »onko Suomella varaa vielä syödäkin velaksi?» – ei raporteissa juuri turvauduta.

Vihisen (1990, 72) tutkimuksen mukaan vuosien 1958 ja 1987 väliselle maatalouspolitiikalle oli tyypillistä vedota vielä koko kansantalouden etuun, yleisesti hyväksytyyn mielipiteeseen (esim. juuri omavaraisuustavoite) tai muiden maiden käytäntöihin. Tässä mielessä maaseudun kehittämissuunnitelman maatalousraportit poikkeavat nyt edeltäjistään, sillä yrityksestä argumentoida maataloutta kansantaloudellisin perustein on luovuttu.

Metsätalouden raportti (s. 4) vetoaa sen sijaan auliisti siihen, mikä on kansantaloudellisesti kannattavaa (ks. myös Maaseudun kehittämissuunnitelma, 43, 70, 96). Metsäpolitiikassa ohjelma tuntee olevansa vahvoilla suhteissa käytävään poliittiseen ja taloudelliseen diskurssiin. Metsäpolitiikalla on käyttöarvoa myös maatalous- ja maaseutupolitiikan perustelemisessa, mitä ohjelma käyttää hyväkseen (Tilakokonaisuuden kehittäminen, 7). Vihinen (1990, 37–38) teki keskustapuolueen ohjelmista 1970-luvulla samantapaisen havainnon: sekotettiin maa- ja metsätalouden toisiinsa ja ajettiin maatalouden intressejä puuntuotannon avulla. Ylipäänsä Suomessa on kuitenkin maatilataloudessa politisoitu maa, mutta ei metsää; tämä näkyy myös maaseudun kehittämisen painotuksissa (vrt. Vihinen 1990, 72; Rannikko 1989, 35–36).

Raporteissa monet esimerkit kuvastavat palkkatyön vastaista asennetta. Myös itse maaseudun kehittämissuunnitelma puuttuu tähän kysymykseen, sanoutuu irti teollisuusyhteiskunnan työkäsityksistä ja pelkää »palkkatyösuhteesta» muodostuneen »normin», joka ei ole edullinen maaseudulle

(s. 62, 75, 74, 82, 269). Myös etätöihin liittyvät mahdollisuudet nähdään mahdollisina ristiriitaa aiheuttavina kysymyksinä. Kuitenkin uutta poliittista ristiriitaa maaseudun ja kaupungin välillä kärjistäisi etenkin näkemys, jonka mukaan »maaseudulla tehdään varsinainen tuotannollinen työ, joka ei vaadi tekijöiltään paljonkaan koulutusta» (Maaseutu 1990, 7). Toisaalta nyky-Suomessakin saattaa päteä tutkimustulos Yhdysvalloista vuodelta 1955: maaseudun ja kaupungin välisen eron suvaitsemiseen vaikutti myös hyvin paljon vastaajan koulutus. Kun maaseudun asukkaiden koulutustaso nousi, asenteet maaseudun ja kaupungin väliseen ristiriitaan nähden tasoutuivat. (Taylor ja Jones 1964, 446.)

Kehittämissuunnitelman raporteissa sanoudutaan irti vastakkainasettelusta tuottajien ja kuluttajien välillä, ja tuottajat ja kuluttajat saavatkin välikäsistä yhteisen vihollisen. Puhutaan »markkinointikanavien lyhentämisestä» (Tilakokonaisuuden kehittäminen, 7) ja »turhista väliportaista» (Maaseudun markkinointi ja tuotekehitys, välir. 11). Katsotaan, että »jakeluportaat» ovat syy siihen, että »nykyisessä järjestelmässä tuottaja ja kuluttaja eivät kohta». »Tällaisen muurin takaa tuottaja ja kuluttaja katsovat toisiaan.» (Markkinointi ja tuotekehitys maaseutuyrityksissä, 11.)

»Kuluttajan kannalta kansainvälistyminen on periaatteessa myönteistä: kilpailu kiristää hinnat lähelle eurooppalaista tasoa ja tuotevalikoima monipuolistuu. Mutta ellei paikallinen pienyritystoiminta pysy elinvoimaisena, saattaa erityistarpeiden tyydytys vaikeutua. Joissakin tapauksissa myös tuottajan ja kuluttajan välinen etäisyys voi olla rasite. Tarjonnan monipuolistuminen edellyttää kuluttajalta hänen oman etunsa nimessä suurempaa tietomäärää ja aktiivisuutta. Kuluttamisen kansainvälistymisessä pätee sama laki kuin tuottajille: ne hyötyvät joilla on resursseja.» (Suomen maaseutu kansainvälistyvissä toimintaympäristössä, 7–8, vrt. Euroopan yhdentymisen vaikutus Suomen maaseutuun, 8.)

Kuluttajien ja tuottajien välille pyritään hahmottamaan myös kuvaa yhteisistä eduista ja uhista. Kuluttajalähtöisyys tunnustetaan myös maatilataloudessa, mutta olennaista on tässäkin luotu intressien yhteisyys (Maatilatalouden rakenteen nykytila ja skenaario, 20). Maaseudun asukkaista tehdään myös kaupungissa tuotetun kuluttajia; tuottajien ja kuluttajien asetelma asetetaan päällelleen verrattuna perinteiseen näkemykseen, jossa kaupunkilaisia pidetään kuluttajina, maatalousväestöä tuottajina. Esitetään, että hyödyn saa-

jana – tai vastaavasti haitan kärsijänä – olisivat yhteisöt, eivät ihmiset. Ohjelmassa ei puhuta ruoasta, vain raaka-aineista. (Maaseudun kehittämissuunnitelma, 79.) Tuottaja – kuluttaja-vastakkaisuudesta sanoudutaan irti myös sanavalinnoin: tuottajasta tehdään tuottaja/yrittäjä ja kuluttajasta asiakas. (Kunta maaseudun elinkeinojen kehittäjänä, 9.) Asiakkaan status voi olla yhtä hyvin maaseudun asukkaalla – yrittäjällä – kuin maaseudun tuotteiden kuluttajallakin.

Oman selityksensä maatalouspolitiikan muutoutumiselle nykymuotoonsa muodostaa mahdollisen 'vastapuolen' suhteellisen pieni hyötymisen aste siinäkin tapauksessa, että he saisivat ääntään painavammin kuuluviin. Suuressa ryhmässä yksittäisen osallistujan saama hyöty toiminnasta on pienempi kuin toiminnan hänelle aiheuttamat kustannukset. Mitä suurempi ryhmä, sen vähemmän sen jäsenet vapaaehtoisella toiminnalla edistävät yhteisiä intressejään. Kuluttajat ovat tyypillinen esimerkki tällaisesta. (Olson 1971, 34–36, 44, 166.)

Yhdysvalloissa kollektiivisen toiminnan logiikka on näyttänyt viljelijöiden ja kuluttajien väleissä. Viljelijöiden vaikutusvaltaan sisältyy myös paradoksi: mitä pienempi ryhmä, sitä pienempi sen poliittinen vaikutusvalta, mutta sitä vähemmän voimaa se tarvitsee säilyttääkseen suverenisuutensa omalla politiikan lohkoltaan. Tämä selittyy sillä, että ryhmän pieneneminen on vähentänyt veronmaksajien maksamia kuluja elinkeinolle. (Leman ym. 1988, 35, 53.) On huomattava, että myös Maaseudun kehittämissuunnitelma (s. 81–82, 315) vetoaa yleisöönä tämäntyyppisesti.

Jalostus tarjoaa nyt työtä kaupunkien asukkaille, ja maataloustuotannon ja elintarviketeollisuuden työläisten välillä on yhteys. Asetelmaa on kuitenkin käytetty politiikassa hyväksi yksipuolisesti kotimaisen tuotannon puolustamiseksi; jalostukselle tuontiraaka-aine olisi myös vaihtoehto, ja ilmeisen edullinen vaihtoehto. Kesällä 1993 on kuitenkin tämänkin nostanut esille niin sanottu Elintarvikeryhmä 93 (esim. Paulig 1993).

Julkisen sektorin kasvu on viime vuosiin asti näyttänyt hillitsemättömältä. Jatkossa on kuitenkin ennakoitu valtion vetäytyvän nykyisestä säätelijän roolistaan (ks. Pääkkönen 1991; Vuorela 1991). Sosiaalipoliittisten kysymysten merkitys maaseutupolitiikassa on kenties kuitenkin kasvamassa, sillä mahdollisen Euroopan Yhteisöön liit-

tymisen jälkeenkin sosiaalipolitiikka, kuten myös osa lähellä maatalouspolitiikkaa olevista kysymyksistä jäänevät kansallisesti päätettäväksi. Tästä ja yleisemmin maaseudun muutoksen ennakoinnista kertonee se, että maatalouspolitiikan areena on jälleen laajenemassa tavoitteiltaan koskemaan maaseutua ja sen hyvinvointitarpeita (Vihinen 1990, 74).

Yksi maaseutuohjelman retorisisista argumentointikeinoista liittyy perusoikeuksiin, ja vedotaan esimerkiksi YK:n ihmisoikeuksien julistuksen muotoon argumentointikeinona: »asuinpaikasta riippumatta» on kuitenkin ensimmäinen ehto ja on esimerkki teksteille tyypillisestä alueellisen tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden painotuksesta. (Maaseudun asuntopolitiikka, esipuhe). Lähestymiselle ja intressienkin legitimoimiselle on tyypillistä yleensäkin vetoaminen tasaaarvoon, tasapuolisuuteen tai kohtuullisuuteen (vrt. maatalouspolitiikassa Vihinen 1990, 72). Käytännön politiikassa maaseudun ja kaupungin välinen ristiriitauttavuus ja erot puolueiden välillä näyttäytyvät usein sosiaalipolitiikan alalla (esim. Kangas 1986, 97–100; Kosonen 1987, 220). Sosiaaliset kysymykset eivät kuitenkaan nouse metatason vaikuttajaksi kovinkaan monessa kehittämissuunnitelman valmisteluraportissa. Avoimemmin talouden teemoille vaihtoehtoisina näyttäytyvätkin pikemminkin ekologiset tai kulttuuriset kuin sosiaaliseen hyvinvointiin liittyvät asiat.

Kulttuurikysymykset ja ristiriidan uudelleenahmottaminen

»Elävä maaseutu -kampanjalla pyrittiin kohottamaan maaseudun yleistä arvostusta, kehittämään maaseutua monipuolisesti sen omien perinteiden ja ominaispiirteiden pohjalta, voimistamaan väestön tervettä itsetuntoa ja luomaan uutta maaseutuidenteettiä.» (Maaseudun kehittämissuunnitelma, 17.)

Kampanjan tavoitteiden takaa löytyy myytti siitä, että maaseudulle olisi olemassa yhteinen arvoperusta. Tämän esilletuomisessa on myös kehittämissuunnitelman sisällöllinen lähtökohta, joka myös siirtää kaupungin ja maaseudun välistä ristiriitauttavuutta kauemmas sen sosioekonomisista perusteista kohti uudenlaisia, kulttuurisia identifioitumiskysymyksiä.

Maaseudun ja kaupungin välistä vastakkainasettelua ei voidakaan latistaa yhdeksi luokkariididän ilmentymäksi, kuten esimerkiksi Eskolan

(1965) on tutkimuksessaan väitetty tehneen (Kangas 1986, 27–33). Alueelliset ja etenkin kulttuuriset painotukset ovat muokanneet ristiriitaa; merkittävä edellytys esimerkiksi erillisten agraari-alueiden synnyssä ovat olleet yhtenäisyyteen ja kulttuuriin tekijöihin liittyneet kimmokkeet (Rokkan 1970, 128; vrt. Kosonen 1987, 68, 71–72). Maatalousväestö on kuitenkin Suomessa ollut rakenteeltaan yhtenäisempi kuin esimerkiksi Keski-Euroopassa ja erottautunut asemansa sekä elämäntapansa puolesta omaksi sosiaalisesti kerrostumakseen (Nousiainen 1985, 40–41).

Alueelliset ja kulttuuriset erot ovatkin funktionaalis-ekonomisten tekijöiden rinnalla tärkeitä yhteiskunnan ristiriitautuvuuksien selittäjinä. Esimerkiksi Norjassa aikoinaan EEC-jäsenyyden vastustus nousi keskusvastaisesta ajattelusta ja rikkoi ristiriitautuvuuksien rajoja. Kiista nosti esiin jo taustalle hiipuneen perinteisen, alueellisen vastakkainasettelun kasvupolitiikan kritiikin rinnalle (Kosonen 1987, 305).

Maaseutuohjelmassa maaseudun ja kaupungin välinen ristiriitautuvuus hahmottuikin maaseutuohjelmassa alueellisina kysymyksinä ja keskuksen vierastamisena. Taloudellisen kehityksen virralle samansuuntaiseksi esitetään keskittymisen tendenssi, jolloin vastapuoliksi jäsenyivät keskittymisvoimat ja »syryäinen maaseutu». Ohjelmassa »nykyinen kehitys» näyttäytyy uhkana, jonka torjumiseksi on ryhdyttävä vastarintaan. (Maaseutuelinkeinojen tutkimusohjelma, 4.)

Tyypillistä maaseutuohjelmalle on, että alue-tekijöiden ohella myös kulttuurin osalta uskotaan maaseudun eroavan taajamista ja kaupunkialueista. Lähtökohta on itsetuntoinen: oman ja siksi arvokkaan puolella. Esimerkiksi arvotetaan »maakuntien selkeä kulttuuriprofiili» tärkeämmäksi kuin »yksipuoliset panostukset keskuksista siirrettyyn korkeakulttuuriin» (Suomen maaseutu kansainvälistyvissä toimintaympäristössä, 12).

»Alueiden Eurooppa on yksi tulevaisuuden aluekehitystä kuvaava visio. Se kuvaa kielellisesti, etnisesti, historiallisesti tai muuten yhtenäisten alueiden mosaikkimaista tulevaisuuden Eurooppaa. Tässä Euroopassa nykyiset kansallisvaltiot menettävät merkitystään. Ihmiset samaistavat itsensä ensiksi omaan alueeseensa ja toiseksi Eurooppaan ohi kansallisvaltioiden.» (Euroopan yhdyntymisen vaikutus Suomen maaseutuun, 16–17.)

Alueilta – jotka tässä samastetaan maaseutuun – vaaditaan yhtenäistä identifioitumisprofiilia,

jotta ne pärjäisivät tulevaisuudessa. Olennaista on, että merkittäväksi nähdään kulttuuriset samastumiskysymykset. Monimuotoisuuden sallivuus esitetään myös arvona.

Yhdysvalloissa maaseudun luonteen muuttuminen on ollut edellä Suomen vastaavaa. Taylor ym. (1964, 445–446) mainitsevat, että maaseudun ja kaupungin väliset erot poliittisissa asenteissa vähenivät, kun kulttuurit samankaltaistui-ivat. Myöhemmin on kuitenkin kritisoitu näkemystä, että erillinen maaseutukulttuuri olisi USA:ssa häviämässä. Ero kaupunkeihin on säilynyt ekologisesti, sosiokulttuurisesti ja ammat- tirakenteellisesti¹ (Willits ym. 1982, 70–71; Deaton ja Weber 1988, 405).

Myös Bell (1992) on Englannissa tekemänsä tapaustutkimuksen perusteella argumentoinut, että kaupungin ja maaseudun välinen jatkumo ei ole kadonnut. Maaseudun ihmiset identifioituvat nimenomaan maalaisuutensa kautta.²

»Voi myös sanoa, että nykyajan suomalaisen kyläyh- teyden luo yhdessä käyty koulu. Kylä ei siis enää hahmotu saman seudun talojen yhteisten intressien kautta. Taloista on pikemminkin tullut toistensa kil- pailijoita, mikä heijastuu ihmissuhteisiin asti.» (Maaseutukulttuuri, väliraportti, 4.)

Yhteisyydessä olisi väitteen mukaan kyse nimenomaan jaetusta kulttuurista ja arvoista, eikä intresseihin pohjautuvasta maaseutuidentiteetistä ja -ideologiasta. Lojalisuus ei olisi luokkalo- jaalisuutta.

Ohjelmissa yhteisen kulttuuriperinnön korostus tulee esiin esimerkiksi maakysymyksissä, kuten sukutilojen jatkuvuudessa. Arvohierarkia on selvä: jatkaja on helppo nähdä talonpoikaisen tradition ylläpitäjänä, ja vasta muut lapset tuovat mukaan taloudellisen aspektin ja hyötynäkökohdat. Etenkin metsämaan joutuminen muille kuin maataloille kuvataan tilanteeksi, joka on toisin kuin »alunperin» (Maatilatalouden rakenteen nykytila ja skenaario, 13). Alkuperäisyyden korostuminen on tunteisiin vetoava argumentoinnin keino, ja uusien ilmiöiden vieroksunta ilmaistaan

¹ Näitä ovat esimerkiksi miesvaltaisuus, alhainen tulo- taso, naisten kotona työskentely, matala koulutustaso ja väestön ikääntyminen.

² Mielenkiintoinen tähän nähden on Eija Venäläisen (1989) tutkimus kesämökkiläisten samastumisesta koti- seutuun. Viittauksia vanhaan talonpoikaiskulttuuriin oli kauemmaksi kuin mihin omat kokemukset ylsivät.

avoimesti esimerkiksi maisemaan tai rakennusperintöön liittyvissä kysymyksissä (Maaseudun ympäristökysymykset, 14). Matkailuraportti näkee vieraan uhan esimerkiksi lomaosakejärjestelmässä: se kytketään luonnonvaroihin ja ympäristökysymykseen ja oma(isuude)n oikeutukseen (Maaseudun matkailupalvelujen kehittäminen, 18, 24; vrt. Uusitalo 1986, 39–43).

Maaseudun hyvinvointipalveluraportti nostaa kiinnostavasti esiin maaseudun ja kaupungin välisen riippuvuuden. »Taajamissa asuvilla lapsilla tulisi olla mahdollisuus saada elävä yhteys maaseutuun ja luontoon. Lasten tulisi saada tietoa maaseudusta oppiakseen näkemään erilaisia elinympäristöjä.» (S. 4.) Tämä on harvoja yrityksiä, joilla maaseutuohjelma pyrkii perustelevaan sinänsä itsestään selvyytensä annettua maaseudun asuttuna pitämisen tärkeyttä.

4. »Impivaaraa ei enää ole»

»Maaseutupainotteinen skenaario perustuu näkemykseen, että urbaani elintyyli on kyllästymässä ja pienten kuntien tarjoamat vapaa-ajan viettoon liittyvät ja ympäristöarvot korostuvat.» (Maaseudun yhdyskuntarakenne, väliraportti, 5.)

Ohjelmassa esitetään kahdensuuntaisia arvoja asuinpaikan ja elintyylin valinnassa. Uudentyyppistä argumentaatiota edustaa käsitys, että »kysymyksessä ei siis niinkään ole raha vaan elämäntapaidea». Tämä kytketään myös itsenäisen päätösvallan ja elämäntavan valinnan oikeuteen. (Maaseudun yhdyskuntarakenne, loppuraportti, 4.)

Perinteisesti maasetutopolitiikassa on korostettu maaseutuoluelämän ihanteellisuutta ja ylivoimaisuutta ihmisen elinympäristönä. Yksityiskohdissa ihanteet ovat kuitenkin vaihdelleet. Keskustapuolue on palannut viime vuosina uusalkiolaiseen pienyhteisöideologiaan (Kangas 1986, 98; Vihiinen 1990, 73). Yhtymäkohtia tällaiseen ajatteluun löytyy myös kehittämisohjelmasta.

»Kolmannessa skenaariossa painopiste on inhimillisessä solidaarisuudessa ja yhteisvastuullisuudessa. Korostetaan lähiyhteisöjen merkitystä ja huolenpitoa toisista ihmisistä. Ihmisillä jää aikaa vapaaehtoistyöhön, lasten, vammaisten ja vanhusten huoltoon, sillä työaika on lyhennetty 30 tuntiin viikossa. Työaika voidaan järjestää joustavasti esimerkiksi niin, että vanhemmat voivat halutessaan hoitaa itse lapsensa.

Tämä skenaario sisältää maaseudun kannalta myönteisen näkemyksen erilaisuuden huomioon ot-

tamisesta. Sosiaali- ja terveystalvet järjestettäisiin pääasiassa julkisen sektorin ja lähiyhteisöjen avulla.» (Maaseudun sosiaali- ja terveystalvet, 7.)

On huomattava, että raportin ideaaliskenaarioon »yhteisöperusteisesta hyvinvointivaltioista» liittyy kansalaisyhteiskunta, joka nähdään yhtenä resurssilähteenä valtion ja markkinoiden rinnalla. Sen välineeksi esitetään solidaarisuus, kun taas valtiolla määrää valta ja markkinavoimilla raha. (Maaseudun sosiaali- ja terveystalvet, 6.) Ohjelmaraportti lähestyy nykyisiä näkemyksiä kansalaisyhteiskunnasta, ja edellisessä luvussa kuvatut kulttuurisen identiteetin vaatimukset »yhteisestä identiteetistä» liittyvät myös moderniin tapaan hahmottaa identifioitumiskysymyksiä syvemmältä kuin intressiryhmien tai yhteiskuntaluokkien kautta (Laakso 1993, 227). Tämä vahvistaa Nikulan (1989, 41) väitettä, että viljelijäväestön yhteiskunnallisen identiteetin kannalta ei tuotantoon liittyvillä ristiriidoilla ole niin suurta merkitystä kuin kansalaisyhteiskuntaan liittyvillä ristiriidoilla. Ideologista asemoitumista eivät hänen mukaansa hallitse luokkaintressit, vaan sitä määräävät elementit ovat suhteellisen itsenäisiä; esimerkkeinä hän mainitsee käsitteet kansa ja demokratia.

Maaseudun poliittista kuvaa vahvistaa se, että maaseutuohjelmaa hallitsee maaseudun itsenäisen päätösvallan merkityksen korostaminen myös Euroopan yhdentymiskysymyksissä. Tyypillistä ohjelmalle onkin, että kulttuurisissa ja yhteisöllisyyteen liittyvissä asioissa ohjelma esittää omaehtoisia arvovakenteita; on varaa täsmentää maaseudun suhdetta muuhun yhteiskuntaan viittaamalla kansalaisyhteiskuntaan, ympäristöön ja kansainvälistymiseen. Liikuttaessa taloudellisten tai yhteiskunnan kehitykseen liittyvien kysymysten parissa vetäydytään kuitenkin onton retorikan tai yhteisesti hyväksyttävien arvojen taakse. Maaseutuohjelmalla ei näissä kysymyksissä ole esittää omaa sisältöä kehittämispolitiikkaan.

Maaseutu ja ympäristö

Tapa nostaa elämäntapakysymykset maaseutopolitiikan sisällöksi liittyy yleisesti arvojen ja politiikan muutokseen, kansalaisyhteiskunnan ja oikeudenmukaisuuden korostamiseen. On löydetty merkkejä suomalaisten arvomurroksesta, jossa kansalaisvaikuttaminen ja omatoimisuus ovat suosiossa sekä paikallinen ja alueellinen identi-

teetti koetaan tärkeiksi. (Pehkonen 1986, 1; Köppä ja Tauriala 1990, 134; vrt. Köppä 1989, 13–14; Melkas 1986, 14–15.)

Tutkimustulosten kanssa yhdenmukainen on hyvin vahvasti myös maaseudun kehittämissuunnitelma, josta löytyvä »vaihtoehtoinen» ajattelu näkyy laajemmin kuin puhtaina ekologisina arvoina. Pertti Jaatinen (1985, 100) on käyttänyt tällaisista nimitystä ekopolitiikka; se eroaa aspektimaisuudellaan ahtaasta sektorikohtaisesta ympäristöpolitiikasta. Maaseutuohjelmassa nousevat esiin ekologiset ja luontorinnasteiset, kulttuuriset, sosiaaliset sekä työhön, pienuuden ja monimuotoisuuden ideaan liittyvät kysymykset.

Tietynlainen pehmeisiin arvoihin perustuva ajattelu on nähty luontevana osana maalaisuutta jo perinteisesti. 1960-luvulla olivat suomalaiset yksimielisiä siitä, että kaupungissa on helpompi saavuttaa aineellista hyvinvointia mutta maaseudulla elämä on varmempaa (Eskola 1962, 93). Neljännessuosisata myöhemmin todettiin vastaava ero tavoitteissa: taajamissa elintason nostamista pidettiin tärkeämpänä kuin haja-asutusalueella (Sipola 1987, 57). Muutos herättää kysymään, ovatko maaseudulta kaupunkeihin muuttaneet nimenomaan ne, jotka pitävät elintason nostamista tärkeänä. Liisa Uusitalon (1986, 21–22) tutkimus kumoaa kuitenkin sen, että maaseudulla asuvat arvostaisivat luontoa enemmän kuin siellä vain satunnaisesti oleskelleet.

»Hajautettu, suhteellisen omavarainen yhteiskuntarakente ei ole kriisialtis. Esimerkiksi ympäristöonnettomuuksissa riskit jäävät pienemmiksi. Laajalti asuttu maa antaa mahdollisuuksia myös uudistuvien, kotimaisten energialähteiden kehittämiseen kivihiihen, öljyn ja ydinvoiman rinnalle ja tilalle. Maaseutua kannattaa hyödyntää pyrittäessä kehittämään yhteiskunnan omavaraisuutta.» (Maaseudun kehittämissuunnitelma, 12.)

Luontoa käytetään vahvana argumenttikeinona puolustamassa maaseudun elinvoimaisuuden tärkeyttä. Huomionarvoista on kuitenkin, että kehittämissuunnitelma näkee luonnon arvon ensi sijassa käyttö-, ei itseisarvona. »Suojelutoimiin on ryhdyttävä, jotta ympäristö säilyisi suomalaisen maaseudun vetovoimatekijänä» (Maaseudun kehittämissuunnitelma, 50). Itseisarvoisempi on maaseutu kuin luonto. Uusitalon (1986, 22) tulos oli samansuuntainen: luontoammatti – lähinnä maatalous – merkitsi liiketaloudellista ja toimeentulon sanelemaa suhdetta luontoon.

»Maaseudun ihmisen ympäristöön kuuluu luonto. Ihminen vastaan luonto on yleensä se asetelma, joka on ominainen maaseutuyhteisölle. Teollisuusyhteisössä puhutaan, että asetelma on ihminen vastaan kone ja informaatioyhteiskunnassa se voisi olla ihminen vastaan ihminen. Joka tapauksessa luonto on tärkeä asia.» (Markkinointi ja tuotekehitys maaseutuyrityksissä, 11.)

Maaseutuun potentiaalisesti liittyviä vihreitä arvoja on jo politiikassa pyritty hyödyntämään ensin liittämällä vihreys maatalouden kysymyksiin (agrarian green), sittemmin ekologiaan (ecological green) (Blunden ja Curry 1988, 104). Maatalousvihreän kausi on liittynyt näkemykseen ympäristön käyttöarvosta. Ekologiavihreyden on tuonut ympäristölle myös itseisarvoa. Ympäristöraportti kehittämissuunnitelman tekstinä tasapainoilee näiden näkemysten välissä. Viljelyn teknistymisen ja ekologisen tietoisuuden nousun myötä maatalouden mainetta luonnon luontevana liittolaisena on alettu kiistää. Maaseudun kohtalonkysymyksiä olisi pystyvä säilyttämään tässä positiivinen arvolutaus myös ekologiavihreyden kaudella (ks. Bodenstedt 1991, 51–52). Haasteen suuruutta valaisee hyvin se, että vihreiden kannatus on suurinta suurissa kaupungeissa ja eritoten pääkaupunkiseudulla.

Tämän hetken poliittiset rakenteet pidättelevät muutospotentiaalia; tätä osoittaa myös ohjelmatextien ja erityisesti ympäristöraportin käymä erityisen huolellinen argumentaatio olettamansa vanhoillisten siiven suuntaan. Muutos lienee kuitenkin väistämätön. Suhtautuminen luontoon on jo luokkasamastumista merkittävämpi ristiriidan lähde maaseudun asukkaiden välillä Euroopassa. Tämän on joissakin maissa aiheuttanut kaupunkilaisen keskiluokan pyrkimys pois kaupunkien keskuksista. (Symes 1992, 204.)

Suhde muutokseen

Suhtautuminen muutokseen on ylipäänsäkin maaseutupolitiikan kulmakysymyksiä. »Impivaaraa ei enää ole», muistutetaan (Maaseudun kehittämissuunnitelma, 98). Varautuminen vastarintaan näkyy retoriikassa siten, että kielestä voidaan erottaa kaksi todellisuushorisonttia – käsitteellisyys ja sittemmin suomennus (ks. esim. Maaseutuelinkeinojen tutkimusuunnitelma, 4). Kokonaan uudenlaista tapaa hahmottaa maaseudun asemaa poliittisessä kentässä kuvaa myös se, että kun kehittä-

tämishojelman toimenpide-ehdotuksissa vaaditaan »poliittista tahtoa» niiden toteutumiseksi, monissa kysymyksissä vastarintaan on varauduttu lähinnä omien taholta.

Siiskonen (1990, 120) katsoo maaseudun muuttumisen johtuvan ennen kaikkea kytkeytymisestä yhtenäiskulttuuriin. Maaseudun ulkopuolella työssä käyvät ovat tässä »kulttuurisen muutoksen agentteina». Tähän liittyvät myös poliittiset samastumiskysymykset. Maaseutuideologinen arvoperusta kohtaa suurimmat haasteensa elämäntavan kokonaisvaltaisuuden suhteen, kun arkihavaintojen määrä kasvaa ja yhteiskunnasta saatavien merkitysten kuva monialaistuu (Nikula 1989, 44.) Kysymys on merkittävä etenkin keskustalle, sillä vanhimmilla tukialueillaan puolue on saanut tavallista enemmän kannatusta myös muilta elinkeinoryhmiltä. Toisaalta pelkkä maa- ja metsätalousväestön suuri määrä ei ole aiheuttanut vastaavaa. (Vanhanen 1991.)

»Maaseudun kehittämisen paha este onkin, että selaisesta maaseudusta, joka on sekä mahdollinen että tavoiteltu, ei ole muodostunut yleistä käsitystä. Näin jokapäiväiseen toimintaan ja päätöksentekoon vaikuttavat kielteisellä tavalla epätoivoinen kuva maaseudun mahdollisuuksista ja voimakas pyrkimys pitää kiinni olemassa olevasta. Maaseutupoliittisen ohjelman yksi tehtävä onkin kirkastaa elävän maaseudun monimuotoista, muuttuvaa kuvaa ja täsmentää tavoitteita.» (Maaseudun kehittämissuunnitelma, 73.)

Muutosvastarinta on ymmärrettävää siinäkin valossa, että entistä moniarvoisemmat signaalit johtavat tyyppillisesti ristipainetilanteeseen, jossa poliittisen osallistumisen aste laskee (Allardt 1971, 135–144). Maaseudun asukkaiden määrän vähyttä on politiikassa kompensointu maalaisten kaupunkilaisia suurempi yhtenäisyys ja aktiivisuus. Aktiivinen politiikan harrastus on nähty nimenomaan kulttuurisin perustein merkittäväksi osaksi maaseutua (Nikula 1989, 45.) Martikainen (1988, 16, 19, 22) kuvaa sitä poliittiseksi »mobilisaatioherkkydeksi».

Ohjelmasta paljastuu huoli siitä, miten turvata parhaiten maaseudun asema poliittisessa päätöksenteossa. Poliittisen kentän vastakkainasettelun tähänastista hahmottumista kuvaa hyvin, että keskusta ja ns. palkansaajapuolueet asettuvat ristiriitautottavuuden ääripäihin. Ruostetsaaren tutkimusten (1992, 150, 152) mukaan keskustan kannattajien mielestä maatalousjärjestöjen valta on heikkoa, mutta SDP:n kannattajakunta

antaa niille varsin huomattavan aseman. Keskustan kannattajat poikkeavat muista siinä, että he puolestaan näkevät palkansaajajärjestöt muiden puolueiden kannattajia useammin merkittäviksi vaikuttajiksi. Vaikutusvaltavisioissa ei juuri ollut alue-eroja, mutta Pohjois-Suomessa esiintyi taipumus korostaa työmarkkinajärjestöjen valtaa.

Valtapolueista sosialidemokraatit ja kokoomus ovat 'luovuttaneet' maatalouspolitiikan ja maatalouden asiantuntemuksen keskustalle. Viinin (1990, 73) ihmettelee erityisesti sosialidemokraattien kyvyttömyyttä politisoida kenttää intressiensä mukaan. Hänen mukaansa kokoomuksen ja sosialidemokraattien ohjelmissa näkyy, että maatalouspolitiikan pelkistyminen elinkeinopolitiikaksi on vienyt Suomen puolueilta motiivin ottaa ohjelmallisesti kantaa siihen tai luoda maatalouspolitiikalle vastapolitiikkaa. Maaseutupoliittikan irtautuminen maatalouspolitiikasta voidaan katsoa nyt uudelleenlaiseksi reaktioksi maaseudun kysymyksiin.

»Yhteisesti hyväksytty yhteiskuntakehityksen tavoite on pitää koko maa asuttuna. Vain siten hyödynnetään olemassa olevaa infrastruktuuria ja luonnonvaroja, turvataan maanpuolustukselliset näkökohdat sekä edistetään alueellisestikin tasaista hyvinvoinnin kasvua.» (Maaseudun kehittämissuunnitelma, 12.)

Maaseutuohjelma luottaa vahvasti kansalliseen yksimielisyyteen maaseudun asuttamisessa ja esimerkiksi sinipunahallituksen periaatepäätökseen vuodelta 1987, jossa todetaan maaseudun kehittämisen tavoitteet: edistetään tuotantorakenteen monipuolistamista sekä ihmisten omatoimisuutta, paikallisten voimavarojen hyväksikäyttöä ja paikallista aloitteellisuutta (tähän vedotaankin Maaseutuelinkeinojen tutkimusohjelmassa, 4, 17).

Politiikkastrategiaan liittyy se, että maaseutuohjelma pyrkii sulattamaan omaan argumentaatioonsa muitten yhteiskunnallisten ryhmien ja liikkeiden tavoitteita. On mahdollista nähdä maaseudun kehittämissuunnitelmaa yrityksenä saavuttaa maaseutukysymyksille asema yhteiseen hyväksyntään pohjautuvana projektina, joskin painoarvoltaan pienempänä kuin esimerkiksi hyvinvointivaltion ylläpitäminen (vrt. Kosonen 1987, 79; Hyvärinen 1985, 321). Nyt tehdään eräänlaista 'uutta asutuspolitiikkaa' turvaamalla entinen maaseudun asutus ja osin myös luomalla uutta.

Tapaan tehdä politiikkaa liittyy identiteettikysymysten nostaminen tärkeiksi ja se, että pyritään

vaikuttamaan yleiseen mielipiteeseen. Kysymys on kuitenkin moninaisuuden edistämisestä, ei yhdenmukaistamisesta. Näillä perusteilla maaseutupolitiikan strategia on hyvinkin moderni ja sama kuin uusilla yhteiskunnallisilla liikkeillä, jotka ovat – maaseutupolitiikan tavoin – syntyneet tarpeesta ratkaista jokin tietty ongelma.

5. Johtopäätökset

Maaseudun kehittämissuunnitelma ja sen valmisteluryhmien raportit määrittävät maaseutupolitiikan kysymyksiä siten, että maaseudun ja kaupungin välinen ristiriitaisuus hahmottuu uudella tavalla. Kulttuuriset ja identiteettikysymykset nostetaan sosioekonomisten tekijöiden rinnalle ristiriitaisuuden selittäjinä. Maaseutu etsii myös identiteettiä, joka hahmottuu erilleen maatalouselinkeinosta.

Olennaista on, että vastapuoli identifioituu kansalliselle ja kansainväliselle tasolle, ja alueellinen ja paikallinen koetaan maaseudeksi. Tämä heijastaa myös kehittämissuunnitelman 'poliittista' perusvirettä: peruskysymyksiä on, miten ja millä strategioilla maaseutu selviytyy yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. Ohjelmalla on tarvetta laajentaa alaansa, mutta toisaalta kuitenkin pyritään selkeän maaseutuidentiteetin luomiseen. Kaksijakoisuus aiheuttaa ohjelmaan ristivetoa: toisaalla korostetaan pienuutta, kulttuurista omanarvontuntoa ja alkuperäisyyden arvokkuutta, toisaalla etsitään strategioita maksimaalista maaseudun painoarvoa kvantitatiivisin argumentein. Retoriikasta paljastuu vastaavasti kaikenlaisen 'vieraan' kokeminen uhkana, mutta toisaalta pahimpana uhkakuvana esitetään nykyinen kehitys itsessään. Tähän vastaamiseksi vaaditaan monimuotoistumista.

Maaseudun kehittämissuunnitelma on tietoinen muutostrendeistä. Koko ohjelman sisältö kertoo strategian hausta, jolla pyritään ennakoimaan maaseudun aseman säilyttämistä tilanteessa, jossa toimitaan yhä enemmän 'muiden ehdoilla'. Mahdolliset uudet ristiriitojen lähteet ovat vasta ennakoitavissa. Esimerkiksi työn uudenaikaisesta määrittämisestä olisi mahdollista tulla työmarkkinapolitiikkaan vahvistuva maaseudun ja kaupungin välinen edunvalvontakysymys; siitä voi myös aiheutua erityisvaatimuksia lainsäädäntöön.

Strategiana sopeutumisessa on, että kaikki

mahdollinen yhteiskunnassa nouseva myönteinen artikuloidaan sisään omaan diskurssiin. Vieraat ideologiat hajotetaan kuitenkin määrätietoisesti, ja tekstien argumenttirakenteet ovat kuta kuinkin perinteisillä linjoilla. Maalaisuus elämänmuotona, tiukasti viitoitettu kehitysusko ja luonnon ehdoilla eläminen ovat tekstin metaforien perusaineokset ja kertovat melko sovinnaisesta maaseutukuvasta ja maailmankatsomuksesta. Samaa ilmentävät kokonaisuuksia korostava yhteisöllisyys, kansallisuus ja paikallisuus sekä argumentoinnissa esiintyvä kulttuurinen vieraan torjunta.

Ohjelma latautuu maaseutuarvoisille lähtökohdille, joita ei kuitenkaan haluta esittää vastakkaisiksi muille arvoille. Se hakee maaseudun kysymyksille asemaa yhteisen hyväksynnän muo- vana arvoperustaisina ratkaisueina. Argumentoinnissa vedotaan mieluusti kulttuurisiin, poliittista itsemääräämisoikeutta ja ympäristön tai yksilöiden oikeudenmukaista kohtelua puolustaviin arvoihin; toisin sanoen arvoihin, jotka ovat yleisesti hyväksytyjä. Olennaista on, että jo argumentoinnissa suhtaudutaan näihin kysymyksiin arvokysymyksinä. Taloudellisten etuuksien vaatimisesta vetäydytään jo lähtökohdissa, ja esimerkiksi ympäristön selkeää politisoimista varotaan selvästi. Tähän liittyy myös se, että maaseudun elävänä pysymisen tavoite otetaan ohjelmassa liioitellun itsestäänselvänä, kaikkien jakamana arvona.

Jo kehittämissuunnitelman perustavoite – maaseudun aseman puolustaminen – sisältää kuitenkin arvoja, jotka vaativat selkeitä kannanottoja puolesta tai vastaan; on kysymys asemista, jotka ovat perinteisen poliittisen ristiriitaisuuden peruslähteet. Kysymykset, joissa ohjelma itsekin määrittää vastakkaisen arvon, liittyvät pitkälti alueellisen tasa-arvon kysymyksiin; tämä puolestaan oikeudenmukaisuuskysymyksiin. Pienuuden mittakaava saa myös asemakysymyksen luonteen: vastassa on koon ekonomia. Kolmas asemakysymyksiä ylläpitävä sarka on työtä koskevat arvot: tähän liittyvä herraviha näkyy keskustusten vierastamisena.

Maaseutusuunnitelman arvokuvasta löytyy myös vihreydelle rinnasteisia, taloudelliselle ja teknisrationaalille arvottamiselle vaihtoehtoisen politiikan aineksia, joista 'pieni on kaunista' -arvo esiintyy useimmin. Olennaista on, että asiakysymykset ovat siirtyneet taloudellisista ja sosiaalisista kysymyksistä elämänlaadun, yhdenvertai-

suuden, moninaisuuden, osallistumisen ja ihmis-oikeuksien ongelmiin. Ne myös piirtävät ristiriitautottavuuden uuden, modernin kuvan, jossa korostuvat pikemminkin erilaiset elämäntapakysymykset kuin leivän hinta.

LÄHTEET

- Allardt, Erik (1971): *Yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen paine*. Porvoo.
- Allen, Francis R. (1971): *Socio-cultural Dynamics. An Introduction to Social Change*. USA.
- Bell, Michael M. (1992): The Fruit of Difference: The Rural-Urban Continuum as a System of Identity. *Rural Sociology* Vol. 57, No 1 Spring: 65–82.
- Blunden, John ja Curry, Nigel (1988): *A Future for Our Countryside*. Cambridge.
- Bodenstedt, Andreas (1991): Social change in industrial societies and the future of rural areas. Artikkelikokoelmassa Aro, Hilikka (toim.): *Maaseudun muuttuva kuva*. Helsingin yliopisto, Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus. Julkaisuja 17. Mikkeli, s. 46–56.
- Clark, Terry Nichols ja Lipset, Seymour Martin (1991): Are Social Classes Dying? *International Sociology* Vol 6, No. 4: 397–410.
- Deaton, Brady J. ja Weber, Bruce A. (1988): The Economics of Rural Areas. Teoksessa Hildreth, R.J.; Lipton, Kathryn L; Clayton, Kenneth C. ja O'Connor, Carl C. (toim.): *Agriculture and Rural Areas Approaching the Twenty-first Century. Challenges for Agricultural Economics*. Iowa. S. 403–439.
- Eskola, Antti (1965): *Maalaiset ja kaupunkilaiset*. Rauma.
- Euroopan yhdentymisen vaikutus Suomen maaseutuun (1990). Integraatiotyöryhmä. Loppuraportti. Elokuu 1990. Moniste (Sisäministeriö). 21 s.
- Hautamäki, Lauri (1984): *Maaseudun kehitys ja omaisuus. Tutkimus maaseudun kehitystekijöistä ja uuden kehittämislinjan hahmottamisesta*. Sisäasiainministeriö, Aluepoliittinen osasto, Aluepoliittisia selvityksiä 1:1984.
- Jaatinen, Pertti (1985): *Ekologisoitua politiikkaa vai politisoitua ekologiaa: näkökulma 'ekopolitiikkaan' Hartvig Saetran ekologis-yhteiskunnallisen ohjelman kautta*. Jyväskylän yliopisto, valtio-opin laitos, julkaisuja no 50–1985. Jyväskylä.
- Kangas, Olli (1986): *Luokkaintressit ja hyvinvointivaltio*. Helsingin kaupparakorkeakoulun julk. D-84: 1–174. Helsinki.
- Kortteinen, Matti (1987): *Hallittu rakennemuutos?* Helsinki.
- Kosonen, Pekka (1987): *Hyvinvointivaltion haasteet ja pohjoismaiset mallit*. Mänttä.
- Kunta maaseudun elinkeinojen kehittäjänä. Sisäasiainministeriö, aluepoliittisia tutkimuksia ja selvityksiä No 9/1990. Helsinki. 21 s.
- Kupiainen, Heikki (1991): Maanomistusolot itäsuomalaisen maaseudun muovaajana 1800–1900 -luvulla. Artikkelikokoelmassa Aro, Hilikka (toim.): *Maaseudun muuttuva kuva*. Helsingin yliopisto, Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus. Julkaisuja 17. Mikkeli. S. 67–84.
- Köppä, Tapani (1989): *Puheenvuoroja maaseudusta*. Helsingin yliopisto, Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus, Mikkeli, julkaisuja 1. Helsinki.
- Köppä, Tapani ja Tauriala, Juha (1990): *Kilpailutalous vai huolenpidon yhteiskunta? Opiskelevan nuorison näkökulma työhön, yrityselämään ja osuustoimintaan*. Pellervo-Seuran Markkinatutkimuslaitoksen julkaisuja N:o 34. Helsinki.
- Laakso, Liisa (1993): Cohen, Jean L. ja Arato, Andrew (1992): *Civil Society and Political Theory*. Kirja-arvostelu. *Politiikka* 35:3, s. 226–228.
- Lane, Jan-Erik ja Ersson, Svante O. (1987): *Politics and Society in Western Europe*. Bristol.
- Leman, Christopher K. ja Paarlberg, Robert L. (1988): The Continued Political Power of Agricultural Interests. Teoksessa Hildreth, R.J.; Lipton, Kathryn L; Clayton, Kenneth C. ja O'Connor, Carl C. (toim.): *Agriculture and Rural Areas Approaching the Twenty-first Century. Challenges for Agricultural Economics*. Iowa. S. 32–60.
- Maaseudun asuntopolitiikka. Marraskuu 1990. Moniste (Sisäministeriö). 18 s.
- Maaseudun hyvinvointipalvelut. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus, loppuraportti. Lokakuu 1990. Moniste (Sisäministeriö). 7 s.
- Maaseudun kehittämisohjelma. Suomen maaseutupolitiikan tavoitteet, strategiat ja keinot 1990-luvulla. Maaseudun kehittämisprojekti, Sisäasiainministeriö, kunta- ja aluekehitysosasto. Moniste 10. Elokuu 1991. Helsinki 1991. 396 s.
- Maaseudun liikenneyhdytykset. Skenaario ja toimenpideehdotukset. 30.7.1990. Moniste (Sisäministeriö). 15 s.
- Maaseudun markkinointi ja tuotekehitys. Nykytila ja tulevaisuuden skenaario. Väiliraportti. Moniste (Sisäministeriö). 14 s.
- Maaseudun matkailupalveluiden kehittäminen. Joulukuu 1990. Moniste (Sisäministeriö). 35 s.
- Maaseudun sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus. Nykytila ja tulevaisuuden skenaario. Väiliraportti. Huhtikuu 1990. Moniste (Sisäministeriö). 12 s.
- Maaseudun yhdyskuntarakenteen. Nykytila ja skenaariot. Väiliraportti. 12.6.1990. Moniste (Sisäministeriö). 7 s.
- Maaseudun yhdyskuntarakenteen. Tammikuu 1991. Moniste (Sisäministeriö). 9 s.
- Maaseutu 1990. Esko Leinonen. 6.8.1990. Moniste (Sisäministeriö). 17 s.
- Maaseutuelinkeinojen tutkimusohjelma. Helsingin yliopisto, Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus, Mikkeli-Seinäjäki. Joulukuu 1990. 11 s.
- Maaseutukulttuuri. Väiliraportti. Moniste (Sisäministeriö). 12 s.
- Maaseutuneuvonnan linjat. Maaseutuneuvontatyöryhmän loppuraportti. 3.9.1990. Moniste (Sisäministeriö). 47 s.
- Maatilatalouden rakenteen nykytila ja skenaario. Maatilatalouden tuotannon ja rakenteen ohjaus, väiliraportti. 16.2.1990. Moniste (Sisäministeriö). 38 s.
- Markkinointi ja tuotekehitys maaseutuyrityksissä. Sisä-

- asiainministeriö, kunta- ja aluekehitysosasto. Moniste 7. Toukokuu 1991. Helsinki. 45 s.
- Martikainen, Tuomo (1988): *Puuttuva punainen viiva. Äänestäminen vuoden 1987 eduskuntavaalissa*. Tilastokeskus SVT. Helsinki.
- Melkas, Jussi (1986): *Pohjoissuomalaisten arvot*. Oulun yliopisto, Pohjois-Suomen tutkimuslaitos. Oulu.
- Metsätalous*. Metsätalouden keskeisimmät keinot maaseudun kehittämisessä: nykytila, skenaario ja toimenpide-ehdotukset. 31.5.1990. Moniste (Sisäministeriö). 15 s.
- Mäkinen, Paavo (1990): Suomen maatalouden rakenneuudistus. Tutkimus Markovin ketjujen käyttömahdollisuuksista rakennekehityksen ennustamisessa ja teoreettinen analyysi rakennemuutokseen vaikuttaneista tekijöistä. *Journal of Agricultural Science in Finland, Maataloustieteellinen Aikakauskirja* Vol 62:77–212.
- Nikula, Jouko (1989): »Työtekevät, kermaluokka ja muut». Havaintoja suomalaisen viljelijäväestön asemasta ja aseista. *Sociologia* 1: 35–46.
- Nissinen, Marja (1993): Ideologiset ristiriitaisuudet poliittisen etäännyttämisen selittäjinä. *Politiikka* 35:1, s. 31–43.
- Nousiainen, Jaakko (1985): *Suomen poliittinen järjestelmä*. Juva.
- Oksa, Jukka (1991): New Activities in Rural Areas. A Finnish research programme. *Sociologia Ruralis* Vol. 31/1: 10–16.
- Olson, Mancur (1971): *The Logic of Collective Action. Public Goods and the Theory of Groups*. USA, Second Printing.
- Paloheimo, Heikki (1988): Eduskuntavaalien 1987 kannatussiirtymät. Viitekehys ja tulosten tulkintaa. *Politiikka* 1: 65–77.
- Palonen, Kari (1987): *Tekstistä politiikkaan. Johdatus tulkintataitoon*. Jyväskylän yliopiston valtio-opin laitos, julkaisuja 54. Jyväskylä.
- Paulig, Bertel (1993): Kuka unohti kuluttajan? *Helsingin Sanomat* 29.8.1993.
- Pehkonen, Juhani (1986): *Arvomurrosta vai kehityspessimismistä? Tutkimus uusien arvojen omaksumisesta ja omaksujista Suomessa 1980-luvulla*. Valtio-opin lisensiaattitutkimus. Tampereen yliopisto, politiikan tutkimuksen laitos.
- Pääkkönen, Juha (1991): Kylätoiminnan haasteet kun valtio lähtee kylästä. Artikkelikokoelmassa Aro, Hilka (toim.): *Maaseudun muuttuva kuva*. Helsingin yliopisto, Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus. Julkaisuja 17. Mikkeli. S. 31–37.
- Rannikko, Pertti (1989): *Metsätyö-pienviljelijäkyllä. Tutkimus erään yhdyskuntatyypin noususta ja tuhosta*. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja N:o 12. Joensuu.
- Rantala, Onni (1970): *Suomen poliittiset alueet I. Poliittisten aatteiden levinneisyys 1907–58*. Turku.
- Rokkan, Stein (1970): *Citizens, Elections, Parties. Approaches to the Comparative Study of the Processes of Development*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Rokkan, Stein ja Valen, Henry (1964): Regional Contrasts in Norwegian Politics: A Review of Data from Official Statistics and from Sample Surveys, teoksessa Allardt, Erik ja Littunen, Yrjö (toim.): *Cleavages, Ideologies and Party Systems*. Turku. S. 162–238.
- Siisiäinen, Martti (1987): *Organizations and the Struggle about Classes*. Jyväskylän yliopiston sosiologian laitoksen julkaisuja nro 38.
- Siiskonen, Pirjo (1990): *Emännän ja isännän roolin muutos maatalouden uudenaikaistuksessa. Tutkimus maatalon emännän ja isännän muuttuvista rooleista työnjalon avulla tarkasteltuna*. Helsingin yliopisto, Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus, Mikkeli, julkaisuja 7. Pieksämäki.
- Sipola, Hannu (1987): *Lähiympäristön vaikutus maaseutuväestön elinoloihin*. Artikkelit Maaseudun elinvoimaisuus-tutkimusohjelmassa. Raportti 1. Keski-Suomen Taloudellisen Tutkimuskeskuksen julkaisuja 89. Jyväskylä.
- Sjöblom, Gunnar (1968): *Party Strategies in a Multiparty System*. Lund.
- Summa, Hilka (1989): *Hyvinvointipolitiikka ja suunnitteluretoriikka: Tapaus asuntopolitiikka*. Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A 17. Espoo.
- Suomen maaseutu kansainvälistyvässä toimintaympäristössä*. VTK Hilka Vihinen. Moniste (Sisäministeriö). 13 s.
- Symes, David (1992): Agriculture, State and Rural Society in Europe. Trends and Issues. *Sociologia Ruralis* Vol. XXXII, Nro 2/3: 193–208.
- Taylor, Lee ja Jones, Arthur R. Jr. (1964): *Rural Life and Urbanized Society*. New York.
- Tilakokonaisuuden kehittäminen*. Nykytila ja skenaariot, toimenpide-ehdotukset. 23.5.1990. Moniste (Sisäministeriö). 21 s.
- Uusitalo, Liisa (1986): *Suomalaiset ja ympäristö. Tutkimus taloudellisen käyttäytymisen rationaalisuudesta*. Helsingin kauppa- ja kauppakorkeakoulun julkaisuja A:49. Helsinki.
- Vanhänen, Tatu (1991): Suomen Keskustan alueellinen kannatuspohja. *Politiikka* 2: 87–97.
- Venäläinen, Eija (1989): *Onnelaan, kulliseihin, luontoon. Näytöksiä suomalaisesta kesämökkielämästä*. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen työpapereita. Nro 57.
- Vihinen, Hilka (1990): *Suomalaisen rakennemuutoksen maatalouspolitiikka 1958–1987*. Helsingin yliopisto, Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus, Mikkeli, julkaisuja 8. Mikkeli.
- Willits, Fern K; Bealer, Robert C. ja Crider, Donald M. (1982): Persistence of Rural/Urban Differences. Teoksessa Dillman, Don A. ja Hobbs, Daryl J. (toim.): *Rural Society in the U.S. Issues for the 1980s*. s. 69–76.
- Verotus. Lähtökohdat ja skenaariot*. Väliraportti. 7.6.1990. Moniste (Sisäministeriö). 6 s.
- Vuorela, Pertti (1991): Suunnittelukulttuurin muutos intressipohjaiseksi. Artikkelit. *Amfion* Nro 8.